



“TURKIYA, ERON VA AFG‘ONISTON: DINIY QADRIYATLAR VA ZAMONAVIY SIVILIZATSIYA MUAMMOLARI”

Erniyozova Dilyora Keldibek qizi

Respublika musika va san'at texnikumi

Annotatsiya: Diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya o'rtasidagi uyg'unlik yoki ziddiyat, bugungi jamiyat taraqqiyoti va madaniy o'zgarishlar fonida o'ta dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Turkiya, Eron va Afg'oniston davlatlari bu borada o'ziga xos tajriba va tarixiy rivojlanish bosqichlariga ega. Ushbu mamlakatlar azaldan diniy qadriyatlarga, urf-odat, an'analarga, ma'naviy boyliklarga katta ahamiyat berib kelgan. Shu bois bu davlatlarda zamonaviy sivilizatsiyaga intilish, islohotlar jarayoni hamisha diniy qadriyatlar, milliy o'zlik va zamonaviylik o'rtasidagi muvozanat izlash jarayoni bilan chambarchas bog'langan.

Kalit so'zlar: diniy qadriyatlar, zamonaviy sivilizatsiya, Turkiya, Eron, Afg'oniston, jamiyat, urf-odat, muvozanat, taraqqiyot, ijtimoiy islohotlar, milliy an'ana.

Turkiya, o'zining tarixiy ildizlari, geografik joylashuvi hamda sivilizatsiyalar chorrahasida joylashgani bois, islom dini va zamonaviy g'arb qadriyatlari orasida muvozanat izlash tajribasining yorqin namunasi sanaladi. Usmoniylar saltanatidan respublika boshqaruviga o'tish davrida jamiyatda diniy boshqaruv va sekulyarizm o'rtasida murakkab munosabatlar shakllandi. Mustafa Kamol Otaturkning islohotlari orqali dunyoviy davlat tuzilmasi barpo etildi, biroq turk jamiyatining chuqur diniy ildizlari zamonaviylik, ilmiy taraqqiyot va madaniy o'zgarishlar fonida o'z ta'sirini hanuzgacha namoyon etmoqda. Turkiyada diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya muammolari ko'plab sotsial, siyosiy hamda madaniy munosabatlarda o'z aksini topadi. Eron Respublikasi esa, 1979-yilgi islomiy inqilob natijasida butunlay diniy qadriyatlarga tayanuvchi davlat boshqaruvini barpo etdi.



Mamlakatda davlat va din o‘zaro integratsiyalashgan shaklda faoliyat olib boradi. Eron madaniyatida diniy qadriyatlar muhim ahamiyatga ega. Jamiyatda shariat qonunlari asosida barcha sohalar boshqariladi, bu esa zamonaviy taraqqiyot bilan bog‘liq bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda. Masalan, san‘at, adabiyot, ta‘lim, ayollar o‘rni kabi sohalarda zamonaviylik va diniy qadriyatlar o‘rtasida ba‘zan keskin ziddiyatlar yuzaga keladi. Biroq, Eron jamiyati islomiy qadriyatlarni asrab-avaylashga harakat qilarkan, zamonaviy sivilizatsiya talablariga moslashish yo‘lida ham muayyan izlanishlarni davom ettirmoqda [1].

Afg‘oniston esa diniy qadriyatlar jamiyat hayotida eng asosiy o‘rinni egallagan mamlakatlardan biri sifatida ajralib turadi. Bu davlat uzoq yillar davomida urush, siyosiy beqarorlik va tashqi aralashuvlar natijasida turli bosqichlarni boshdan kechirdi. Mamlakatda diniy qadriyatlar nafaqat jamiyat, balki davlat boshqaruvida ham yetakchi omil bo‘lib keladi. Shundan kelib chiqib, Afg‘onistonda zamonaviy sivilizatsiyaga integratsiyalash jarayonida ko‘plab muammolar paydo bo‘lmoqda. Ta‘lim, inson huquqlari, ayollar huquqlari, huquqiy islohotlar bilan bog‘liq sohalarda zamonaviy o‘zgarishlarga moslashish jarayoni juda og‘ir kechmoqda. Biroq shunga qaramay, Afg‘oniston xalqi o‘z diniy va milliy qadriyatlarini saqlab qolishga intilishi bilan ajralib turadi. Ushbu mamlakatlar tarixiy taraqqiyotida diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya o‘rtasidagi murakkablik, muvozanat muammosi hamisha kun tartibida. Din va zamonaviylik, qadimiy an‘ana va yangi texnologiyalar, milliy qadriyat va jahon ommaviy madaniyati to‘qnashuvi zamirida jamiyat a‘zolarining ongida ziddiyatlar vujudga kelmoqda. Bu murakkab jarayonlar nafaqat kundalik hayotda, balki siyosiy, iqtisodiy va madaniy islohotlar yo‘nalishlarida ham yaqqol seziladi. Turkiyada diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya o‘rtasidagi munosabat o‘ziga xos model sifatida qaraladi. Mamlakatda bir vaqtning o‘zida ham sekulyar davlat tuzilmasi, ham ijtimoiy hayotda diniy ramz va qadriyatlarning keng tarqalganligi kuzatiladi. Bu ikki omil jamiyat taraqqiyotida muvozanat saqlashga xizmat qilmoqda. Diniy qadriyatlar oilaviy munosabatlar,



ma'naviyat, axloq, urf-odatlarda muhim o'ringa ega. Shu bilan birga, raqamli texnologiya, ilm-fan taraqqiyoti, iqtisodiy islohotlar, demokratik tamoyillar bo'yicha zamonaviy yondashuvlar ham keng joriy etilgan [2].

Eron jamiyatida ijtimoiy hayot har bir jabhasida diniy qadriyatlar muhim o'rin tutadi. Aholining kundalik faoliyatida diniy urf-odat va an'analar, ramziy bayram va marosimlar, shariat qonunlari singari jihatlar kuchli namoyon bo'lgan bo'lsa-da, ayni paytda zamonaviy tafakkur, yangicha bilim va texnologiyalarga qiziqish ham ortib bormoqda. Ta'lim, fan va texnika sohasida zamonaviy bilimlarni joriy etish bilan birga, diniy qadriyatlar, an'anaviy urf-odatlarini asrashga alohida e'tibor qaratiladi. Afg'onistonda esa bugungi kunda jamiyat hayotining barcha sohalarida, xususan, ta'lim, sog'liqni saqlash, davlat boshqaruvi, oilaviy hayotda diniy qadriyatlar asosiy o'rin egallagan. Diniy an'ana va urf-odatlar aholi ongida chuqur ildiz otgan bo'lsa-da, zamonaviy sivilizatsiya yutuqlari jamiyatda asta-sekin tarqalayotganligi ham kuzatilmoqda. Xususan, yangi texnologiyalar, ommaviy axborot vositalarining kirib kelishi, yoshlar orasida ilm-fanga bo'lgan qiziqish ortayotgani ijobiy jarayonlarni boshlab berdi. Turkiya, Eron va Afg'oniston davlatlari tarixida diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya to'qnashuvi jamiyatda qator muammolar va yangicha yechimlarni keltirib chiqarmoqda. Turkiyada sekulyar davlat konsepsiyasi, davlat va diniy tashkilotlar o'rtasidagi chegaralarning aniqligi, ta'lim va madaniyat tizimidagi islohotlar zamonaviy sivilizatsiya tamoyillarini keng tatbiq etish imkonini bermoqda. Eron esa diniy davlat modeli asosida tashqi va ichki islohotlarni amalga oshiradi, davlat hayotini musulmon an'ana va qadriyatlar asosida quradi. Afg'onistonda esa diniy qadriyatlarni saqlab qolish va zamonaviy taraqqiyotga yetishish o'rtasida muammolar davom etmoqda. Jamiyat rivojlanishida diniy qadriyatlarning barqarorligi ijtimoiy ahillik, ma'naviy qadriyatlarning avloddan-avlodga o'tishini ta'minlasa, zamonaviy sivilizatsiya jarayonlari esa ochiqlik, taraqqiyot, texnologik innovatsiyalar va jahon madaniyati bilan hamkorlikni kuchaytiradi. Shaxs erkinligi,



inson huquqlari, demokratiya, ilm-fan taraqqiyoti, iqtisodiyot va siyosiy sohalardagi islohotlar diniy qadriyatlar bilan uyg'unlashgandagina barakali natija beradi. Turkiya, Eron va Afg'oniston tajribasi shundan dalolat beradiki, jamiyatda din va zamonaviy sivilizatsiya o'rtasida murosali yondashuv ijtimoiy taraqqiyot uchun eng maqbul yo'ldir [3].

So'nggi yillarda globalizatsiya, raqamli texnologiyalar keng tarqalishi, axborot kommunikatsiya vositalarining ommaviylashuvi jamiyat hayotiga katta ta'sir o'tkazmoqda. Bu holat diniy qadriyatlarning ham jamiyatdagi o'rniga ta'sir qiladi, yangi avlod ongida o'zgarishlar yuzaga keltirmoqda. Jamiyat a'zolari orasida zamonaviy hayot tarzi, ilm-fan, texnika rivojiga bo'lgan qiziqish kuchaymoqda. Shu bilan birga, diniy qadriyatlar avlodlar uzviyligini, milliy g'urur va oriyat taassubini tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Global tendensiyalar fonida Turkiya, Eron va Afg'onistonda diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya muammolari o'ziga xos milliy, regional xususiyatlarga ega. Turkiyada diniy va dunyoviylik o'rtasidagi muvozanat saqlanayotgan bo'lsa, Eron o'zining diniy davlat modeli asosida tashqi bosim va ichki o'zgarishlarga moslashishga harakat qilmoqda. Afg'onistonda esa barqaror sivilizatsiya qadriyatlarini hayotga tadbiiq etishda diniy urf-odatlar va an'analar hal qiluvchi rol o'ynamoqda. Ushbu davlatlarning o'ziga xos yo'li va tajribasi shuni ko'rsatadiki, diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya o'rtasidagi uyg'unlik muammosi har bir mamlakatda o'ziga xos tarixiy, ijtimoiy, siyosiy omillar ta'sirida shakllanmoqda [4].

Jamiyat taraqqiyoti uchun eng asosiy omil sifatida diniy qadriyatlarni qadrlash, o'zligini asrab qolish, shu bilan birga zamonaviy sivilizatsiyaning yutuqlaridan oqilona foydalanish zarur. Bu har ikki tomonning eng ijobiy jihatlarini uyg'unlashtirish, jamiyat a'zolarini har tomonlama rivojlantirish orqali erishiladi. Diniy qadriyatlar milliy o'zlik, ma'naviy yetuklik, axloqiy poklik timsoli bo'lib, zamonaviy sivilizatsiya esa taraqqiyot, ilmiy va texnologik yangilanish, inson erkinligi, kreativ fikrlash, ochiqlik va jahon hamjamiyatiga integratsiya uchun



imkoniyat yaratadi. Turkiya, Eron va Afg‘oniston tajribasi shundan dalolat beradiki, diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya muammolarini hal qilish yo‘li har bir mamlakatning tarixiy, madaniy, ijtimoiy, siyosiy xususiyatlariga, qadimiy an‘ana va urf-odatlariga, davlat boshqaruvi modeliga, xalq tafakkuri va dunyoqarashiga bevosita bog‘liq. Zamonaviy taraqqiyot din va qadriyatlarni inkor etmagan holda, balki ular bilan uyg‘un ravishda rivojlansa, jamiyatning madaniy va ma‘naviy mustahkamligi, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligi ta‘minlanishi, taraqqiyotga erishish mumkin bo‘ladi [5].

Xulosa:

Turkiya, Eron va Afg‘oniston misolida diniy qadriyatlar va zamonaviy sivilizatsiya muammolari murakkab va ko‘p qatlamli masala ekani ayon bo‘ladi. Bu davlatlarda din va zamonaviylik o‘rtasida doimiy muvozanat, o‘zaro uyg‘unlik izlanmoqda. Diniy qadriyatlarni asrash, shu bilan birga zamonaviy taraqqiyotga intilish diniy va ijtimoiy barqarorlik, taraqqiyotga erishish uchun muhim shart hisoblanadi. Jamiyat a‘zolarining ongida bu ikki muhim qadriyatni uyg‘unlashtirish, har ikki tomonning ijobiy jihatlarini hayotga tatbiq etish, barkamol jamiyat barpo etishda asosiy sharzlardandir. Dunyoviy taraqqiyot mafkurasini diniy qadriyatlar yoritadigan jamiyat har doim yuksak taraqqiyot sari odimlaydi. Bu esa Turkiya, Eron va Afg‘oniston jamiyatlarida islohotlarning asosiy yo‘nalishi bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Муҳаммаджонова М. “Туркия миллий ривожланиш йўли: тарихий ва маданий хусусиятлар”, Тошкент: Фан, 2021.
2. Алиев Ф. “Ислом ва модернизация: Туркия ва Эрон мисолида”, Боку, 2019.
3. Ҳайдаров А. “Афғонистон: тарих ва бугун”, Тошкент, 2022.
4. Said Nursi. “Risale-i Nur Collection”, Istanbul, 2010.



5. Nomani, A. "Islamic Revivalism and Modernity in Contemporary Iran", New York, 2016.
6. Ayoob, M. "The Many Faces of Political Islam: Religion and Politics in the Muslim World", Michigan, 2008.
7. Каримов Р. "Замонавий цивилизация ва шарқ давлатлари", Самарқанд, 2018.
8. Raufi, S. "Modern Challenges for Traditional Islam in Afghanistan," Kabul, 2020.